

بررسی جایگاه اقتصاد شهری در توسعه پایدار شهری شهرداری ها

غلامرضا سمندگانی

کارشناسی حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فریدن

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی جایگاه اقتصاد شهری در توسعه پایدار شهری شهرداری ها انجام شد. روش تحقیق کتابخانه ای با استفاده از کتب، مقالات و پایان نامه ها و... بود. نتایج نشان داد بررسی جایگاه اقتصاد شهری در توسعه پایدار شهری شهرداری ها نشان می دهد که این دو حوزه به طور مستقیم و غیرمستقیم بر یکدیگر تأثیر می گذارند. شهرداری ها به عنوان نهادهای محلی مسئول، باید با بهره گیری از ظرفیت های اقتصادی موجود، به تأمین منابع مالی لازم برای اجرای پروژه های توسعه ای و خدمات عمومی بپردازند. از سوی دیگر، رشد و توسعه اقتصادی در شهرها می تواند به افزایش درآمدهای شهرداری و بهبود کیفیت زندگی شهروندان منجر شود. تحقیقات نشان می دهد که ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری از طریق توسعه فعالیت های اقتصادی، یکی از اهداف اصلی شهرداری ها در راستای تحقق توسعه پایدار است. همچنین، ترویج مشارکت اجتماعی و فرهنگی در فرآیندهای تصمیم گیری شهری می تواند به تقویت هویت محلی و افزایش رضایت شهروندان کمک کند.

واژه های کلیدی: اقتصاد، اقتصاد شهری، توسعه پایدار، شهر، شهرداری

مقدمه

اقتصاد شهری به عنوان یکی از ارکان کلیدی در توسعه پایدار شهری، نقش بسزایی در شکل‌گیری و بهبود کیفیت زندگی در شهرها ایفا می‌کند. با توجه به روند رو به رشد شهرنشینی و افزایش جمعیت در مناطق شهری، ضرورت توجه به ابعاد اقتصادی در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری بیش از پیش احساس می‌شود. اقتصاد شهری نه تنها به تأمین منابع مالی برای پروژه‌های عمرانی و خدمات عمومی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به ایجاد فرصت‌های شغلی، کاهش فقر و بهبود شرایط معیشتی شهروندان نیز منجر شود. توسعه پایدار شهری به معنای تأمین نیازهای حال و آینده شهروندان بدون آسیب به محیط زیست و منابع طبیعی است. در این راستا، اقتصاد شهری به عنوان یک ابزار مؤثر می‌تواند به بهبود زیرساخت‌ها، ارتقاء کیفیت خدمات عمومی و ایجاد فضاهای اجتماعی و فرهنگی کمک کند. همچنین، توجه به جنبه‌های اقتصادی در توسعه پایدار می‌تواند به کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و تقویت مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری منجر شود. در این مقاله، به بررسی جایگاه اقتصاد شهری در توسعه پایدار شهری شهرداری‌ها پرداخته خواهد شد.

اقتصاد شهری

اقتصاد شهری به مجموعه‌ای از مفاهیم و ابعاد مختلف اشاره دارد که به بررسی فعالیت‌های اقتصادی در مناطق شهری و تأثیرات آن‌ها بر توسعه و کیفیت زندگی شهروندان می‌پردازد. در واقع اقتصاد شهری به مسائل مهمی همچون تخصیص عوامل تولید و توزیع درآمد واقعی (کالا و خدمات) در داخل و بین مناطق شهری، به طور علمی می‌پردازد. در اقتصاد شهری، اقتصاددانان سعی می‌کنند با استفاده از ابزارهای اقتصادی، مسائل و مشکلات یک منطقه شهری را مورد ارزیابی قرار دهند. همچنین نظریه‌ها و تئوری‌های اقتصاد خرد و کلان هر دو برای حل و فصل مسائل و مشکلات شهری مورد استفاده قرار می‌گیرند (صفری و حاتمی، ۱۳۹۰).

ابعاد اقتصاد شهری

ابعاد اقتصاد شهری به جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی اشاره دارد که در تحلیل و بررسی فعالیت‌های اقتصادی در مناطق شهری مؤثر هستند. در زیر به برخی از این ابعاد اشاره می‌شود:

۱. **بعد اقتصادی:** شامل تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات در شهرها است. این بعد به بررسی فعالیت‌های اقتصادی، بازار کار، و تأثیرات اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان می‌پردازد.
۲. **بعد اجتماعی:** به روابط اجتماعی و تعاملات میان شهروندان و گروه‌های مختلف اجتماعی در شهرها اشاره دارد. این بعد شامل نابرابری‌های اجتماعی، مشارکت شهروندان و تأثیرات اجتماعی فعالیت‌های اقتصادی است.
۳. **بعد محیط زیستی:** به تأثیر فعالیت‌های اقتصادی بر محیط زیست و منابع طبیعی می‌پردازد. این بعد شامل بررسی آلودگی، استفاده پایدار از منابع و حفظ تنوع زیستی است.
۴. **بعد فرهنگی:** به تأثیرات فرهنگی و اجتماعی فعالیت‌های اقتصادی بر هویت و فرهنگ شهری اشاره دارد. این بعد شامل تأثیرات هنر، فرهنگ و میراث فرهنگی بر توسعه اقتصادی است.
۵. **بعد سیاسی:** به نقش سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولتی در شکل‌گیری و توسعه اقتصاد شهری می‌پردازد. این بعد شامل بررسی سیاست‌های مالی، مالیاتی و برنامه‌ریزی شهری است.

۶. **بعد فناوری:** به تأثیر فناوری‌های نوین بر فعالیت‌های اقتصادی و بهبود کیفیت خدمات شهری اشاره دارد. این بعد شامل نوآوری، دیجیتالی‌سازی و تأثیرات فناوری بر بازار کار است.
۷. **بعد زیرساختی:** به بررسی زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی در شهرها می‌پردازد. این بعد شامل حمل و نقل، تأسیسات عمومی و خدمات شهری است که به تسهیل فعالیت‌های اقتصادی کمک می‌کند.
۸. **بعد جغرافیایی:** به تأثیر موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های محلی بر فعالیت‌های اقتصادی در شهرها اشاره دارد. این بعد شامل بررسی توزیع جغرافیایی منابع و فعالیت‌های اقتصادی است.
۹. **بعد تاریخی:** به تأثیر تاریخ و تحولات گذشته بر وضعیت کنونی اقتصاد شهری می‌پردازد. این بعد شامل بررسی روندهای تاریخی و تغییرات اجتماعی-اقتصادی در طول زمان است.
۱۰. **بعد بین‌المللی:** به تأثیرات جهانی‌سازی و روابط بین‌المللی بر اقتصاد شهری اشاره دارد. این بعد شامل بررسی تأثیرات تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری خارجی و مهاجرت بر اقتصاد شهری است (مطیعی فرد، ۱۳۹۵).

اقتصاد شهری و شهرداری ها

رابطه بین اقتصاد شهری و شهرداری به عنوان دو عنصر کلیدی در مدیریت و توسعه شهرها، تأثیرات عمیق و متقابلی بر یکدیگر دارند. شهرداری‌ها به عنوان نهادهای محلی مسئول مدیریت شهرها، نیازمند منابع مالی برای تأمین خدمات عمومی و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای هستند. اقتصاد شهری با ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش درآمدهای مالیاتی و جذب سرمایه‌گذاری، به تأمین این منابع کمک می‌کند. به عبارتی، رشد و توسعه اقتصادی در یک شهر می‌تواند به افزایش درآمدهای شهرداری و بهبود کیفیت خدمات عمومی منجر شود. از سوی دیگر، شهرداری‌ها با توجه به وضعیت اقتصادی شهر، برنامه‌ریزی‌های لازم را برای توسعه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی انجام می‌دهند. این برنامه‌ریزی‌ها شامل تأمین حمل و نقل، آب و فاضلاب، بهداشت و آموزش است. وضعیت اقتصادی شهر نیز تحت تأثیر تصمیمات شهرداری‌ها قرار دارد؛ به عنوان مثال، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری‌های بیشتر و رشد اقتصادی منجر شود.

شهرداری‌ها همچنین با توسعه فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد فرصت‌های شغلی، به کاهش بیکاری و بهبود شرایط معیشتی شهروندان کمک می‌کنند. این امر نه تنها به افزایش کیفیت زندگی شهروندان منجر می‌شود، بلکه به تقویت اقتصاد شهری نیز کمک می‌کند. در واقع، اشتغال‌زایی یکی از اهداف اصلی شهرداری‌ها در راستای توسعه پایدار است. اقتصاد شهری می‌تواند به تقویت مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی شهری کمک کند. شهرداری‌ها با ترویج فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی، می‌توانند به ایجاد هویت محلی و تقویت فرهنگ شهروندی کمک کنند. این مشارکت اجتماعی می‌تواند به بهبود کیفیت خدمات و افزایش رضایت شهروندان منجر شود. در واقع شهرداری‌ها با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست و منابع طبیعی، می‌توانند با استفاده از روش‌های اقتصادی پایدار، به بهبود کیفیت زندگی و کاهش آلودگی کمک کنند. این امر نیازمند همکاری نزدیک بین اقتصاد شهری و سیاست‌های محیط زیستی شهرداری‌ها است. به طور کلی، رابطه بین اقتصاد شهری و شهرداری به عنوان یک تعامل پویا و متقابل، می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی شهروندان، توسعه پایدار و تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی منجر شود و در نهایت به ایجاد شهرهایی با کیفیت‌تر و پایدارتر کمک خواهد کرد.

توسعه پایدار شهری

واژه توسعه پایدار را اولین بار به طور رسمی برات لند در سال ۱۹۸۷ در گزارش آینده ی مشترک ما مطرح کرد. این واژه در مفهوم گسترده آن به معنی اداره و بهره برداری صحیح و کارا از منابع پایه طبیعی، مالی و نیروی انسانی برای دستیابی به الگوی مصرف مطلوب است که با به کارگیری امکانات فنی و ساختار و تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل امروز و آینده به طور مستمر و رضایت بخش امکان پذیر می شود (مکنون، ۱۳۹۴). جامع ترین و علمی ترین تعریف توسعه پایدار کمسیون برات لند توسعه ای که در جهت رفع نیازهای نسل کنونی باشد بدون اینکه توانایی های نسل آینده را در رفع نیازهایشان کاهش دهد. توسعه پایدار بر حفاظت از محیط زیست اقتصاد پایدار رفاه افراد فقیر امکان بهبود استانداردهای زندگی و استفاده درست و بهینه از منابع می باشد (رئیزی شیویاری و همکاران، ۱۴۰۳). نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحثهای طرفداران محیط زیست درباره مسائل زیست محیطی به خصوص محیط زیست شهری است که به دنبال نظریه ی توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شد. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن کمترین ضایعات به منابع تجدیدپذیر مطرح است. در توسعه پایدار شهری مسائلی مانند جلوگیری از آلودگی محیط شهری کاهش ظرفیت های تولید محیط محلی حمایت از بازیافت ها، عدم حمایت از توسعه های زبان آور و از بین بردن فقر مطرح است (شرافتی، ۱۳۹۵). تحقیقات نشان داده مهمترین راهکارهای مورد توافق اکثریت صاحب نظران در برنامه ریزی و مدیریت شهری به سوی شهر پایدار را می توان موارد زیر دانست :

- مرزبندی محلات در جهت افزایش سرمایه اجتماعی هویت و حس تعلق
 - مرزبندی محلات در راستای حفظ ارزش ها و فرهنگ بومی محلات با عدم ایجاد گسستگی در محلات
 - افزایش فشردگی کالبدی و توسعه شهری
 - حفاظت و احیای نظام های طبیعی در شهر و مرزبندی محلات
 - بهبود زیست پذیری اجتماعات شهری
 - پایداری و تقویت اقتصاد شهری
 - اصلاح نظام اداری و حکمرانی شهری (صرافی، ۱۳۷۵).
- توسعه پایدار در کوچکترین پاره شهری را توسعه پایدار محله ای می نامند. در تحلیل پایداری سطح محله افزایش انسجام اجتماعی، مرز پایدار، عدم ایجاد دو پارگی محلات قدیمی، دلبستگی به محیط محله، بهداشت و سلامت محیطی، خوانایی و هویت محله ای، افزایش مشارکت و حس تعلق، پایداری اقتصادی و ارزش مسکن مطرح است. توسعه شهری پایدار که از جمله نظریه ها و سیاست های اخیر و جاری تلقی می شود بخش عمده ای از ادبیات شهرسازی سال های اخیر را به خود اختصاص داده است. در میان شاخص های توسعه شهری، شاخص های اجتماعی - اقتصادی از اهمیت بیشتری برخوردار است. زیرا این شاخص به میزان مشارکت و آگاهی اجتماعی ساکنان و مالکان و یا توان اقتصادی ساکنان و شهروندان و سطح آسایش آنها در شهر و محله اشاره دارد و اینها می تواند بیانگر توسعه یافتگی شهر و محله از درون باشد. تعداد شکل های مردمی برای حل مسائل شهری و رسیدن به توسعه یکی دیگر از این مولفه های توسعه یافتگی محسوب می شود. هر چه مشارکت مردم در اداره شهر و محله خود بالاتر باشد، شهر بسیار سریعتر از آنچه که فکر می شود، از درون توسعه می یابد. لذا میتوان این شاخص را به عنوان یکی از شاخص های توسعه درونی شهر در نظر گرفت (سعیدی فرد، ۱۳۹۲).
- برای رسیدن به توسعه پایدار بهتر است که از مقیاس کوچکتر یعنی محله آغاز کرد و در مسیر توسعه پایدار شهری از توسعه محلی شروع نمود. فاکتورهای زیر برای پایداری توسعه محلی اساسی هستند:

- مرزبندی بر اساس ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی محلات
 - افزایش مشارکت مردمی و سرمایه اجتماعی
 - تقاضا و مالکیت از جامعه
 - افزایش هویت و حس تعلق
 - امکان پذیرش برنامه ریزی بر پایه نیازها
 - عدم تمرکز و انتقال مسئولیت ها و منابع
 - تعهدهای سیاسی و حمایت های اداری
 - محیط مساعد و فاکتورهای فرهنگی - اجتماعی
 - استفاده از تکنولوژی مناسب که در سطح محلی پایدار باشد.
 - مدیریت مالی شفاف و کارا در راستای مرزبندی و مدیریت صحیح محلات
 - پردازش های موثر و ارزیابی های دوره ای
 - پایداری سیاسی.
- بنابراین توسعه پایدار باید در سطح محلی مقدس شمرده شود و امکانات همکاری نزدیک مردم، مالکیت و مشارکت مستقیم آنان فراهم شود. مرزبندی محلات بیشتر در راستای افزایش مراودات اجتماعی در جهت ایجاد پیوستگی اجتماعی، افزایش حس تعلق و هویت مکانی باشد و مرزبندی نباید منجر به دو پارگی و گسست اجتماعی در محلات شود.

اجزای توسعه پایدار

اقتصادی: کاهش موانع مالی مرزبندی محلات در جهت افزایش همبستگی اجتماعی، کاهش فقر، مرزبندی محلات در راستای تقویت دسترسی برابر به کالاها و خدمات توسعه و ارتقای بازارهای محلی و فعالیت‌های اقتصادی و پایدار نمودن بخش‌های عمومی و خصوصی توزیع متعادل و عادلانه امکانات بین محلات شهری. **اجتماعی:** افزایش مشارکت و همبستگی اجتماعی در درون محله مرزبندی محلات در جهت افزایش هویت و حس تعلق در محله دسترسی مناسب همه ی افراد به نیازهای اساسی و پایدار نگهداری از میراث فرهنگی نظام های ارزشی و اکولوژیکی توسعه و غنی سازی فرهنگ و هنر و اوقات فراغت، افزایش سرمایه های اجتماعی، مشارکت‌های محلی در حل مشکلات ایجاد حس تعلق، استفاده از فرهنگ و سنت بومی در فضاهای شهری اهمیت دادن به هویت و ویژگی‌های فرهنگی خاص هر شهر، حفظ و تقویت ارزش‌های مثبت فرهنگ محلی.

حس مکان: بعد مهمی از پایداری است. در بسیاری از توسعه های جدید شهری مردم کمترین احساس تعلق به مکان را ندارند زیرا فضاها و محله ها هیچگونه جذابیت و ارزش از این بابت را دارا نمی باشند. یک شهر پایدار از آن کالبد و الگوی شهری حمایت می کند که تعالی بخش الهام بخش به خاطر سپردنی و دارای احساس خاص همبستگی و تعلق باشد و مرزبندی محلات باید در جهت حفظ ارزش ها و پیوستگی های اجتماعی در درون محلات باشد. در مباحث اجتماعی باید همبستگی اجتماعی و احساس تعلق شهروندان به میراث های شهر را ارتقاء داد.

محیطی و کالبدی: مرزبندی محلات با کاهش کمترین آسیب به محیط زیست رعایت مقیاس انسانی در فضاهای شهری پاکیزگی محیطی کاهش آسیب رسانی به محیط نهایت افزایش پایداری محیط زیست ایمن سازی شهر در مقیاس‌های همسایگی محله ای و شهری افزایش فضاهای باز و ارتقاء ارتباط انسان با طبیعت ایجاد سلسله مراتب قضایی و دسترسی انسان ها به فضاهای شهری حکمروایی افزایش مشارکت مردمی در تعیین مرز محلات تقویت ظرفیت و اقتدار محلی و جوامع

برای خود مدیریتی عدم تمرکز در تصمیم گیری و تخصیص منابع مشارکت نهادها و متخصصان و طراحان شهری با مردم دسترسی و توانایی مشارکت گسترده در فرآیندهای دموکراتیک خصوصا مرزبندی محلات هماهنگی چارچوبهای محلی یا بخش های ملی برای مدیریت اطلاعات و دسترسی ها و همکاری میان دستگاه ها و سازمان ها و نهادهای مدنی (تقی زاده، ۱۳۸۳).

تأثیر اقتصاد شهری در شکل گیری توسعه پایدار شهری در شهرداری ها

تأثیر اقتصاد شهری بر شکل گیری توسعه پایدار شهری در شهرداری ها به عنوان یکی از جنبه های کلیدی مدیریت شهری، به چندین عامل و ابعاد مختلف مرتبط است که در ادامه به بررسی آن ها پرداخته می شود:

۱. **ایجاد فرصت های شغلی:** اقتصاد شهری با ایجاد فرصت های شغلی و افزایش درآمد خانوارها، نقش بسزایی در بهبود شرایط معیشتی شهروندان دارد. شهرداری ها با حمایت از کسب و کارهای محلی و جذب سرمایه گذاری، می توانند به کاهش بیکاری و افزایش کیفیت زندگی کمک کنند. این امر به نوبه خود به تقویت پایه های اقتصادی شهر و تحقق توسعه پایدار منجر می شود.

۲. **تأمین منابع مالی برای خدمات عمومی:** اقتصاد شهری به شهرداری ها کمک می کند تا منابع مالی لازم برای تأمین خدمات عمومی مانند حمل و نقل، بهداشت، آموزش و زیرساخت ها را تأمین کنند. این خدمات اساسی برای تحقق توسعه پایدار ضروری هستند و به بهبود کیفیت زندگی شهروندان کمک می کنند.

۳. **توسعه زیرساخت های پایدار:** رشد اقتصادی می تواند به تأمین منابع مالی برای توسعه زیرساخت های پایدار منجر شود. این زیرساخت ها شامل حمل و نقل عمومی، انرژی های تجدیدپذیر و سیستم های مدیریت پسماند هستند که به حفظ محیط زیست و کاهش آلودگی کمک می کنند. به این ترتیب، اقتصاد شهری می تواند به ایجاد شهرهایی با کیفیت زندگی بهتر و پایدارتر منجر شود.

۴. **تقویت مشارکت اجتماعی:** اقتصاد شهری می تواند به تقویت مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم گیری و برنامه ریزی شهری کمک کند. با ایجاد فرصت های اقتصادی و فرهنگی، شهروندان می توانند در توسعه محله های خود مشارکت کنند و این امر به افزایش حس تعلق و هویت محلی منجر می شود.

۵. **کاهش نابرابری های اجتماعی:** توسعه اقتصادی می تواند به کاهش نابرابری های اجتماعی و اقتصادی در شهرها کمک کند. با ایجاد فرصت های شغلی و بهبود دسترسی به خدمات عمومی، می توان به بهبود شرایط زندگی گروه های کم درآمد و آسیب پذیر کمک کرد و به این ترتیب، توسعه پایدار را تحقق بخشید.

۶. **حفظ محیط زیست:** اقتصاد شهری می تواند به ترویج روش های پایدار در تولید و مصرف کمک کند. با توجه به اهمیت حفظ منابع طبیعی و کاهش آلودگی، شهرداری ها می توانند با استفاده از سیاست های اقتصادی پایدار، به بهبود کیفیت محیط زیست و تحقق اهداف توسعه پایدار کمک کنند.

۷. **نوآوری و فناوری:** اقتصاد شهری می تواند به توسعه نوآوری و فناوری های جدید منجر شود که به بهبود کارایی خدمات شهری و کاهش هزینه ها کمک می کند. شهرداری ها می توانند با سرمایه گذاری در فناوری های سبز و پایدار، به بهبود کیفیت زندگی و حفظ محیط زیست کمک کنند.

در نهایت، تأثیر اقتصاد شهری بر شکل‌گیری توسعه پایدار شهری در شهرداری‌ها به عنوان یک فرآیند پیچیده و چندبعدی، نیازمند همکاری نزدیک بین نهادهای دولتی، بخش خصوصی و جامعه مدنی است. این همکاری می‌تواند به ایجاد شهرهایی با کیفیت‌تر، پایدارتر و عادلانه‌تر منجر شود و به تحقق اهداف توسعه پایدار کمک کند (بشیری و همکاران، ۱۳۹۶).

منابع و مآخذ

۱. بشیری خوزستانی، محسن، فتاحی، شهرام، علیپورفرد، سمیه (۱۳۹۶) نگاهی بر اقتصاد شهری و شهرداری ها، انتشارات ارسطو.
۲. تقی زاده، محمد (۱۳۸۳) نقش آموزش زیست محیطی در تبیین توسعه پایدار، نشریه علوم مهندسی محیط زیست، شماره ۴۱.
۳. رئیسی شیویاری، نوید و اوطاری، محمدرضا (۱۴۰۳) بررسی توسعه پایدار شهری با رویکرد مشارکت مردمی (مطالعه موردی: منطقه هفت شهر تهران)، اولین کنفرانس بین المللی مدیریت شهری و شهرسازی، تهران.
۴. سعیدی فرد، فرانک و صالحی، مریم و صالحی، منا (۱۳۹۲) تجارب توسعه پایدار شهری در ایران و جهان، اولین کنفرانس معماری و فضاهای شهری پایدار، مشهد.
۵. شرافتی، سینا (۱۳۹۵) برنامه ریزی شهری و توسعه پایدار، چهارمین کنگره بین المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران.
۶. صرافی، مظفر. (۱۳۷۵). توسعه پایدار و مسوولیت برنامه ریزان شهری. معماری و شهرسازی، (۳۵)، ۳۹-۴۵.
۷. صفری، راحله و حاتمى، مجتبی (۱۳۹۰) درآمدی بر اقتصاد شهری و نقش آن در توسعه پایدار شهری، همایش ملی شناسایی و تبیین راهکارهای تحقق جهاد اقتصادی در شهرداری ها، شیراز.
۸. مطیعی فرد، محمد (۱۳۹۵) اقتصاد شهری با تکیه بر درآمدهای پایدار، انتشارات جنگل.
۹. مکنون، رضا؛ بینقی، مسعود. (۱۳۹۲) توسعه علم و توسعه پایدار: نگاهی به کنفرانس ریو ۲۰+۲۰. جمعیت توسعه علم ایران.